

ki “فاختلفوا” (ihtilâfa düştüler) ve “لقضي” (hüküm verildi) ifadelerinin delâletleri, sondaki “فيمافيه يختلفون” kısmını bilme imkânı verebilir. Ancak revî harfinin, önünde vâv bulunan nûn harfi olduğu önceden bilinmezse “يختلفون” yerine “اختلفوا” olarak da tahmin yapılabilir. Buhtûrî'nin şu beytinde “savaşmak / barışmak, aziz / zelil, aziz eylemek / zelil eylemek” şeklindeki zıtlar arasındaki ilgi son kelimeyi söylemeden söyletecek güçtedir: “إِذَا حَارَبُوا” (Savaşırken) “وإذا سلموا أعزّوا ذليلًا” (ve eğer barıştıkları ise zelili aziz eylerler; Mecdî Vehbe Kâmil el-Mühendis, s. 17). Şu hadiste de sözün sonunun nasıl geleceğini tahminde zıttan, karşıt ve taksim ilgisinin etkisi görülür: “من جعله أمامه قاده إلى الجنة، ومن جعله خلفه ساقه إلى النار” (Kim Kur'an'ı önüne koyarsa onu cennete götürür, kim onu arkasına atarsa onu cehenneme sevkeder; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, s. 358-359). Zühre b. Ebû Sülmâ'nın şu beytinde üç kısım olarak söz edilen zamanın taksiminin beytin sonunun nasıl geleceğini bilmede irtibat sağladığı görülmektedir: “و أعلم ما في اليوم والأمس قبله، و لكنني عن علم ما في غد، عم” (Bugünde ve ondan önce dün olanları bilmekteyim, ama ben yarın olacakların bilgisinden yoksunum).

Nutfe, aleka, mudga, kemiğe ve ete bürünme şekillerinde insanın yaratılış evrelerinden söz edildikten sonra âyetin “ثم أنشأنا خلقاً آخر” (Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik; el-Mü'minûn 23/14) kısmına gelince vahiy kâtibi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, öndeki bu lafız ve anlam delâleti sebebiyle kendisini tutamayarak “فتبارك الله أحسن الخالقين” (Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir) şeklinde eklemeye yapmış, bunun üzerine Hz. Peygamber de “Yaz, böyle indi” demiştir (Tîbî, s. 396-397).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 551-552; III, 1450; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 115-116; Sa'leb, *Kavâ'idü's-şî'r* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1948, s. 71; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdû's-şî'r* (M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), s. 167-168; Âmidî, *el-Muvâzene* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1363/1944, s. 262-263; İbn Vekî, *el-Münşif fi nağdî's-şî'r* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1402/1982, s. 68-69; Hâtîmî, *Hilyetü'l-muḥâḍara* (nşr. Ca'fer el-Kettânî), Bağdad 1979, I, 152; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 425-428; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 616-620; İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-feşâḥa*, Beyrut 1402/1982, s. 160-161; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Hûfî – Bedevî Tabâne), Kahire, ts. (Dârü nehdati Mısır),

III, 206-216; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 263-267; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VII, 137-138, 142-143; Hatib el-Kazvînî, *el-İzâḥ fi 'ulûmî'l-belâğa* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 492-493; Tîbî, *et-Tibyân fi 'ilmi'l-me'âni ve'l-bedî' ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1407/1987, s. 394-398; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzü'l-mütezâmmîn li-esrârî'l-belâğa* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhîn), Beyrut 1415/1995, s. 355-359; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, İstanbul 1309, s. 422; Mecdî Vehbe – Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemû'l-muşṭalahâtî'l-Arabîye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 17.

İSMAİL DURMUŞ

İRSÂDÎ VAKIF

Çıplak mülkiyeti devlete ait bir arazinin menfaatinin hayır cihetine tahsis edilmesiyle kurulan vakıf.

Sözlükte “gözetlemek ve hazırlamak” anlamlarına gelen İrsâd vakıf hukukunda, çıplak mülkiyeti (rakabe) beytümâlde ait olan bir mülkün gelirlerini veya tasarruf hakkını yahut her ikisini devlet başkasının izniyle, esasen devlet hazinesinden harcama yapılması gereken bir kamu yararına tahsis etmekten ibarettir. İrsâdî yapan yetkiliye mürsid, İrsâd konusu olan mülke mürsâd adı verilir. İrsâdî vakıflar Osmanlı uygulamasında mîrî arazinin tahsis suretiyle yapılır ve bu tür vakıflara “tahsisat kabilinden vakıflar” veya “gayri sahîh vakıflar” denir. Bu çeşit arazinin vakıf oluşu, mîrî arazinin tasarruf hakkının veya öşür, haraç vb. vergi gelirlerinin kamu yararı niteliğindeki ya da sosyal amaçlı bir hayır cihetine tahsis anlamına gelmektedir. Burada vakfedilen, arazinin çıplak mülkiyeti olmayıp araziden elde edilen menfaatler veya o arazinin tasarruf hakkıdır. Bu tür vakfa gayri sahîh vakıf denmesi geçersiz olduğu için değil gerçek bir vakıf olmadığı içindir. Gerçek anlamda bir vakfın olabilmesi için tahsis yapan kimsenin o malın mâlikî olması gerekmektedir. Halbuki padişahla, rakabesi devlete ait olan mîrî arazi arasında böyle bir mülkiyet ilişkisi yoktur.

Tarihî Gelişim ve Uygulama. Hanefîler dışındaki İslâm hukukçuları, bazı görüş ayrılıkları bir tarafa bırakılırsa savaş yoluyla elde edilen arazinin müslümanlar lehine vakıf olacağını belirtmişlerdir. Buradaki vakıf tabiriyle klasik anlamda bir vakıf kastedilmekte, bu arazinin ve elde edilecek gelirlerin bütün müslümanların yararına tahsis edilmesi anlatılmak istenmektedir. Bu tür bir vakıf, Osmanlı

Devleti'nde uygulanan mîrî arazi rejimi-ne ve özellikle mîrî araziye ait gelirlerin yahut tasarruf hakkının hayırlı bir gayeye tahsis demek olan tahsisat kabilinden vakıflara benzemektedir. Arazi temlik ve temellükten alıkonulmakta ve işletilerek elde edilen gelirler müslümanlara tahsis edilmektedir. Bir başka ifadeyle devlet savaş yoluyla fethedilen araziye vakıf adıyla kamuya tahsis etmektedir.

Hayırlı bir gayeye yapılacak tahsislerin vakıf adıyla gerçekleştirilmesi için ilk teşebbüs Musul Atabegi Nüreddin Mahmud Zengî'den (ö. 569/1174) gelmiştir. Nüreddin Zengî medreseler, hastahaneler, hatta müderris ve kadılar için devlet hazinesinden yapılacak ödemelerin akşamadan yerine getirilmesini sağlamak amacıyla vakıf yolunu kullanmayı düşünmüş ve konuyu Şâfiî hukukçusu İbn Ebû Asrûn'a sormuştur. İbn Ebû Asrûn da müslümanlara vakıf anlayışından hareket ederek, bu arada beytümâlden istihkakı bulunanlara yapılacak tahsisatın yerine ulaşmadığını da göz önünde tutarak devletin bu tahsisleri vakıf adıyla yapmasının câiz olduğuna fetva vermiştir. Onun fetvasını aslında Hanefî olan Nüreddin Zengî benimsemiş ve aleyhteki bütün telkinlere rağmen fakirlere, zayıflara, âlimlere, kadılara vb. harcama kalemlerine Şam'daki birçok beytümâl arazisini vakıf adıyla tahsis etmiştir (Muhammed b. Ahmed el-Gaytî, vr. 192; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *el-Es'iletü'l-Hanefiyye*, vr. 129^b). Nüreddin Zengî'nin açtığı bu yolda Selâhaddin-i Eyyûbî de yürümüştür. Hanefîler'den İbnü'l-Hümâm, Şâfiî hukukçularından Sübkî, Nevevî ve Süyûtî de bu çeşit hayır cihetlerine vakıf adıyla tahsis yapan devlet adamlarını fetvalarıyla desteklemişlerdir (Süyûtî, *en-Naklû'l-mesîr*, vr. 224^b-225^a; Muhammed el-Mehdî, II, 645-648).

Memlûkler'den Sultan Berkuk, 784 (1382) yılında bu çeşit vakıfların beytümâlden hile ile alındığını ve beytümâlden istihkakı bulunmayan cihetlere tahsis edildiğini ileri sürerek İrsâdî vakıfları iptal etmek istemiştir. Ancak bu hadise üzerine toplanan ve Hanefî hukukçusu Ekmeleddin el-Bâbertî, Şâfiî hukukçusu Şücâuddin el-Bulkinî ile Mâlikî hukukçusu Şeyh Ziyâeddin el-Kureşî'den oluşan heyet, bu çeşit vakıflardan kamu yararına yönelik olanların meşrû olduğunu ve asla iptal edilemeyeceğini belirtmiştir (Süyûtî, a.g.e., vr. 226^b; *el-Enbârü's-seniyye*, vr. 476-481; Muhammed b. Ahmed el-Gaytî, vr. 194).

Esasen İslâm hukukundaki bütçe prensipleri de bu tür vakıflar için uygun hükümler içermektedir. İslâm devleti bütçesinin önemli gelir kalemlerinden biri haraç gelirleridir. Bunların harcama fasılları köleler, borçlular, gaziler, muhtaçlar, garipler, kadılar, âlimlerle yollar ve köprüler gibi esasen devletin harcama yapması gereken yerlerdir. Bu kalemlere yapılan harcamalar da üç şekilde olur. Bunlardan ilk ikisi devletin bu harcamaları doğrudan ya da iktâ yoluyla yapmasıdır. Hz. Peygamber zamanından irsâdî vakıfların ortaya çıkışına kadar genelde bu iki usul uygulanmıştır. İktâ, devletin tasarrufundaki bir arazinin çıplak mülkiyetinin (iktâu'l-temlik) yahut menfaatinin (iktâu'l-istiğlâl) devlet hazinesinden harcama yapılması gereken bir kaleme tahsis edilmesidir. Mahiyeti itibariyle tamamen irsâdî vakıflara benzeyen bu tasarrufların onlardan tek farkı süreli oluşudur. Ali Himmet Berki'nin ilk irsâdî vakıf dediği, Emevî Halifesi Abdülmelik tarafından Şam'daki Emevî Camii'ne yapılan tahsisler de vakıf değil iktâdır. Ancak cami, mescid vb. hayır cihetlerine yapılan iktâların iptali câiz görülmediğinden ve dolayısıyla süresiz hale dönüştüğünden tamamen irsâdî vakıf durumuna gelmiştir. Üçüncü yol ise rakabesi beytûlmâle ait harâcî (mîrî) arazinin gelirlerinin yahut tasarruf hakkının devamlı şekilde hayrî bir gayeye vakıf adıyla tahsis edilmesidir. İrsâdî vakıf denilince de bu anlaşılmakta olup Osmanlı hukukundaki tahsisat kabilinden vakıfların asıl menşei bu şekilde bir tahsis işlemi oluşturmaktadır.

İlk dönemlerde bu konuda bazı tereddütler olmuşsa da irsâdî vakıflar Osmanlı Devleti'nde büyük gelişme göstermiştir. Muhtemelen dönemdeki fakihlerin telkinlerinin etkisiyle Fâtih Sultan Mehmed, gayr-i sahîh tahsislerden oluşan irsâdî vakıfları tıpkı Sultan Berkuk gibi iptal yoluna gitmiştir. Konuyla ilgili fermanla sahîh vakıflar (bağ, bahçe, değirmen ve dükkân gibi) ve sahipleri üzerinde mukarrer bulunan vakıflar korunmakta, ancak kimin üzerine olduğu belli olmayan ve irsâdî vakıf mahiyetinde bulunan köyler ve tarlalar, yani bir kısım tahsisat kabilinden vakıfların iptali emredilmektedir. Fâtih tarafından iptal edilen bu vakıflar daha sonra II. Bayezid döneminde eski haline çevrilmiştir. Nitekim II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman zamanlarında şeyhülislâmlık yapmış olan Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin de mîrî arazinin beytûlmâle ait oluşu, gelirlerini har-

cama yerlerinin muayyen olması, vakıf haline getirildiğinde ilgililerin haklarının zayi olabileceği gibi gerekçelere istinaden irsâdî vakıflara pek taraftar olmadığı ve onları tereddütle karşıladığı, ancak dönemindeki şartları ve irsâdî vakıflara olan ihtiyacı göz önünde bulundurarak böyle bir tavırla yetindiği bilinmektedir.

İrsâdî vakıfların müessese şeklinde gelişmesi Kanûnî devrinde olmuştur. Bu dönemde irsâdî vakıflarla ilgili gelişmeleri iki açıdan değerlendirmek gerekir: Mısır ve diğer İslâm ülkeleriyle Anadolu ve Rumeli'deki irsâdî vakıflarla ilgili gelişmeler. Mısır'daki irsâdî vakıfların sayısı neredeyse İstanbul'daki kadardır. İrsâdî vakıfların Mısır'da çoğalması ve bununla ters orantılı olarak devlet hazinesinin gelirlerinin azalması, bazı vezirleri bu vakıfları iptal etmesi için Kanûnî'ye başvurma zoruunda bırakmıştır. Ancak padişah bu talebi doğrudan kabul etmeyip, "İslâm hukukundaki dört mezhepten birisi irsâdî vakıfların câiz olduğunu söylerse bu görüşe uyulmalıdır ve bir tek mezhebe göre dahi sahîh olan vakıflar iptal edilmemelidir" diyerek (Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *el-Es'iletü'l-Hanefiyye*, vr. 129 vd.; Muhammed el-Mehdî, II, 649) meseleyi hukukçulara havale etmiştir. Bunun üzerine başta Şâfiî hukukçusu Gaytî ve Hanefî hukukçusu Zeynüddin İbn Nüceym olmak üzere birçok İslâm âlimi, irsâdî vakıfların meşruiyetini müdafaa eden eserler yazıp Kanûnî'ye göndermiş, Kanûnî de, "Bunlar bizden öncekilerin yaptığı hayrattır, bunları asla iptal edemeyiz" demiştir (Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *el-Es'iletü'l-Hanefiyye*, vr. 131^{a-b}).

Anadolu ve Rumelindeki irsâdî vakıfların hukuken meşrû olduğu ise başta Ebüssuûd Efendi olmak üzere Osmanlı hukukçuları tarafından ifade edilmiştir. Ebüssuûd'a göre Fâtih Sultan Mehmed'in kendi inşa ettirdiği medreselere ait vakıfların çoğunluğu karye ve mezraalar yani irsâdî vakıflardır. Bunların gelirleri cizyedir; arazinin çift akçesi adına alınan harâc-ı muvazzaftır ve öşür adına alınan harâc-ı mukâsemedir. Bunların hepsi beytûlmâl-i harâca aittir. Vakıfların şartlarına itibar edilmez; âlimler haracın harcama fasıllarındandır. Ayasofya evkafı ise sahîh vakıftır, beytûlmâl ile ilgisi yoktur (*Ayasofya Evkafı*, vr. 46^b-49^a). Dönemin âlimlerinden Dede Halîfe de *Risâle fi emvâli beytûlmâl* adlı eserinde bu kabil vakıfların meşruiyetini savunmuştur. Bu çabalar sonucu hukukîliği konusundaki tereddütler giderilmiş olan irsâdî vakıflar

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında git-tikçe çoğalmış ve gelişmiştir.

İrsâdî vakıflar, Evkaf Nezâreti kuruluncaya kadar genellikle şeyhülislâm ve Dârüssaâde ağası gibi resmî şahıs veya Harameyn Nezâreti gibi makamlar tarafından idare edilmiş, malî ve hukukî işlemleri vakıf mütevellileri tarafından yürütülmüş, 1241'de (1826) mazbut vakıflar adıyla Evkaf Nezâreti'ne devredilmiştir. Mazbut vakıfların en büyük kategorisini oluşturan padişahlar tarafından kurulan vakıfların (selâtin vakıfları) çoğu irsâdî vakıf mahiyetindedir. Tanzimat Fermanı ile başlayan ıslahat neticesinde 1255 (1839) yılında vakıflarla ilgili malî hususlar Maliye Nezâreti'ne devredilmiş ve burada bir Evkaf Muhasebesi Dairesi açılmış, aynı tarihli muhassılın tâlimatı ile de irsâdî vakıfların vergi gelirleri bedele bağlanmıştır. 1278 (1861) tarihli bir başka kararla irsâdî vakıf arazilerinin tarh ve tahsil işlemleri tekrar vakıf mütevellilerine devredilmiştir. Daha sonraki gelişmelerde vergilerin tahsili işini yine devlet üstlenmiş ve gayr-i sahîh vakıf arazilerinin payları Evkaf Hazinesi'ne "maktû bedel", zamanla "iâne" ve "yardım" adıyla ödenmeye başlanmıştır (Karakoç, Dosya 5, Evr. nr. 2940, 4459, 5021, 5023). Cumhuriyet döneminde çıkarılan Vakıflar Kanunu ve Tatbikat Kanunu ile bir kısım irsâdî vakıflar mazbut vakıflar olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, bir kısmı kamu malları kategorisine, özellikle âşâr ve rûsumatı vakfedilen bazı irsâdî vakıf araziler ise tasarruf hakkı sahiplerine çok az bir tâviz bedeli karşılığında devredilerek tasfiyeye tâbi tutulmuştur.

Çeşitleri ve Hükümleri. İrsâdî vakıfların esasen devlet hazinesi tarafından gerçekleştirilmesi icap eden bir gayeye tahsis edilmiş olması gerekmeğe de uygulamada her zaman bu noktaya itina gösterildiği söylenemez. Bu sebeple irsâdî vakıfların tahsisin yapıldığı gaye açısından ikiye ayrılması gerekir. Birincisi "sahîh tahsis" veya "irsâd-i sahîh" denen irsâdî vakıflardır. Medreseler, hastahaneler, camiler gibi kamu kurumlarını desteklemek amacıyla kurulan vakıflar böyledir. İkincisi, beytûlmâlden istihkakı bulunmayan bir cihete yapılan tahsistir ki buna "gayr-i sahîh tahsis" veya "gayr-i sahîh irsâd" denilir. Beytûlmâlden istihkakı bulunmayan özel kişilere yapılan tahsisler ikinci grubun örneğini teşkil eder. Bu ikisi arasındaki önemli fark, sahîh tahsislerin iptal edilememesine karşılık gayr-i sahîh tahsislerin hem şartlarının de-ğiş-

tırılmasının hem de padişahın izniyle iptalinin mümkün ve câiz olmasıdır (Ömer Hilmi, s. 19-20). Osmanlı tatbikatında mîrî arazi temliklerinin belirli bir kısmı sahih temlik değildir. Bazı şahıslara temliknâme-i hümayun ile arazi temlik edilmesi, bir çeşit iltizam usulü ve tefvîz yoluyla arazinin gelirlerini yahut tasarruf hakkının veya her ikisinin tahsisidir. Bu sebeple elinde gayr-i sahih temliknâme-i hümayun bulunan kişilerin yaptıkları vakıfları da genellikle sahih vakıf değil irsâdî vakıf statüsünde saymak gerekir (*Arazi Kanunu*, md. 121; *1275 Tarihli Tapu Nizam-nâmesi*, md. 15; Hâlis Eşref, s. 686-687).

İrsâdî vakıflar genelde mîrî araziye ilişkin ahkâma tâbidir (bk. MİRÎ ARAZİ). Gerçek bir vakıf olmasa bile irsâdî vakıflar da vakfeden, vakfın konusu, vakıftan yararlanlar, yani vakfın gelirlerinin tahsis edildiği cihet ve vakıf muamelesinin kuruluşu açılarından bir vakıf türü gibi işlem görmektedir. İrsâdî vakıflarda vakfeden, ya bizzat devlet reisi yahut devlet reisinin iznini alan yetkili makam veya şahıslardır. Bu tür vakıfların konusunu harâcî arazide vergi gelirleri, mahiyeti itibarıyla bir harâcî arazi türü olan mîrî arazide ise hem vergi gelirleri (âşâr ve rûsûmat) hem de arazinin tasarruf hakkı teşkil eder. Arazinin rakabesi her iki halde de vakfa ait değildir.

Bir çeşit kamu tahsisi mahiyetinde bulunan irsâdî vakıfların diğer vakıflardan en önemli farkı, vakfedenlerin şartlarına riayetin her zaman mecburi olmayışı ve kamu yararı gerektiriyorsa gayr-i sahih tahsislerde gayenin bile belli şartlarla değiştirilebilmesidir. Bu sebeple zaman içinde bu tür vakıfların gayesinde ve diğer şartlarında değişiklikler yapılagelmiştir. Ancak tahsis vakıf adıyla yapıldığı için yine de bu tür vakıfların bütünüyle iptali yoluna genelde gidilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûtî, *en-Naklû'l-mestûr fi cevâzi kabzi'l-ma'lûm min gayri huzûr*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 678, vr. 224-227; a.mlf., *el-İnşâf fi temyîzi'l-evkâf*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 678, vr. 460-463; a.mlf., *el-Envârû's-seniyye*, Süleymaniye Ktp., nr. 678, vr. 476-481; İbn Nüceym, *et-Tuhfetü'l-marziyye fi'l-arâzi'l-Mısrıyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 782, vr. 16 vd.; Dede Cöngü, *Risâle fi emvâli beyti'l-mâl ve âksâmihâ ve âhkâmihâ ve maşarîfihâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3560, vr. 1-21; Ebüssuûd Efendi, *Risâle fi vakfî'l-arâzi*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1152, vr. 156-158; a.mlf., *Ayasofya Evkâfı*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1036, vr. 46-49; a.mlf., *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 223, vr. 108; nr. 225, vr. 280; Muhammed b. Ahmed el-Gaytî, *et-Te'*

yîdâtü'l-aliyye li'l-evkâfı'l-Mısrıyye, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1152, vr. 190-197; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *el-Es'iletü'l-Haneviyye bi'l-ecvibetü'l-Hameviyye*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1152, vr. 129-134; a.mlf., *Buğyetü'l-a'mâl fi beyâni hükmi mâ ruttebe ve ürside min beyti'l-mâl*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1152, vr. 136-138; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 393-394; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, İstanbul 1307, s. 19-20, 53-60; Muhammed el-Mehdî, *el-Fetâvâ'l-Mehdiyye*, Kahire 1310, II, 645-649; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-ı Arâzi*, İstanbul 1315, s. 14-19, 98-108, 686-688; Ebû'lulâ Mardin, *Hukûk-ı Tasarrufiyye-i Arâzi Hülâsalar-ı*, İstanbul 1328, s. 13 vd.; a.mlf., *Ahkâm-ı Evkâf*, İstanbul 1340, s. 7 vd., 21 vd.; Ali Haydar, *Tertîbü's-sunûf fi ahkâm-ı'l-uukûf*, İstanbul 1340, md. 92; a.mlf., "Emvâl-i Gayr-i Menkûlenin Tasarrufuna Âid Mevâdd-ı Kânûniyye", *Ceride-i Adliyye*, VII-VIII, 4025-4032, 4071-4082; Serkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn*, TTK Ktp., Dosya 5, Evr. 2940, 4459, 5021, 5023; Dosya 11, Evr. 4487; Ali Himmet Berkî, *Vakıflar*, İstanbul 1946, s. 131-135; a.mlf., "İslâm'da Vakıf: Sahih ve Gayr-i Sahih Nev'ileri", *AÜİFD*, VI/1-4 (1959), s. 19-26; Hüseyin Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, İstanbul 1979, I, 672-689, 703 vd.; Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 125-207; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 423-457; a.mlf., *Osmanlı Hukukunda Tahsisât Kabilinden Vakıflar ve Konuyla İlgili Kanunî'ye Takdim Edilen Bir Risâle*, İstanbul 1990, s. 1-21; a.mlf., "Eski ve Yeni Hukukumuzda Devletin Kurduğu Vakıflar", *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor*, İzmir 1990, II, 95-123; "İrsâd", *Mu.F*, III, 107-112.

AHMET AKGÜNDÜZ

İRSÂL

(bk. MÜRSEL).

İRSÂL-i MESEL

(إرسال المسئل)

Açıklama ve pekiştirme amacıyla söz arasında mesel ve vecize söyleme anlamında edebî sanat.

Bedî ilminde anlama güzellik katan edebî sanatlardan olan irsâl-i mesel şiirde veya nesirde bir fikri, bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasöz, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir. Buna irâd-ı mesel de denir. İrsâl-i mesel terimini ilk olarak kullanan Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038), tanım vermeden Mütenebbî'nin şiirlerinden seçtiği çok sayıda örnek zikretmiştir. Râdûyânî, *Tercümânü'l-belâğa'sında* şiire has bir edebî sanat olarak kaydettiği

irsâl-i meseli, "şairin bir beyit içinde mesel ve atasözü konumunda hikmetli söz söylemesi" şeklinde tanımlayarak Arapça ve Farsça örnekler yer vermiştir. İbn Ebû'l-İsba' bu sanatı, irsâl-i mesel tabirini kullanmadan, "Söz sahibinin söz içinde atasözü, hikmet, vecize konumunda bir söz söylemesidir" şeklinde tarif etmiş, âyet ve hadislerden, özellikle de Mütenebbî ile Ebû Temmâm'ın şiirlerinden seçtiği örnekleri sıralamıştır. İbn Ebû'l-İsba', Ebû Temmâm ile Mütenebbî'nin şiirlerinde geçen mesel, hikmet ve vecize türü sözleri topladığını söyler. Bedîyyât sahipleri arasında irsâl-i mesele ilk yer veren Safiyyüddin el-Hilîlî, onu "şairin bir beytin bir kısmında mesel-i sâir konumunda temsil, hikmet, na't, vecize vb. söz söylemesi" şeklinde tanımladıktan sonra Mütenebbî'den seçtiği bir örneği zikretmiştir. İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*'inde latif bir bedî' nevi saydığı irsâl-i mesele dair İbn Ebû'l-İsba'ın kaydettiği âyet ve hadis örneklerine birkaç ilâvede bulunmuş, ardından başta Mütenebbî'nin şiirleriyle İbnü'l-Hebbâriyye'nin "es-Sâdık ve'l-bagım" adlı manzumesi olmak üzere Arap şiirinden seçtiği çok sayıda örneğe yer vermiştir.

"Şairin bir beyitte iki hikmetli söz söylemesi" demek olan "irsâlü'l-meseleyn" kaynaklarda ayrı başlık altında ele alınmıştır. Ebû Mansûr es-Seâlibî, edebî bir terim olarak ilk defa kullandığı irsâlü'l-meseleyni, "Şairin bir beyit içinde her mısra da bir hikmetli söz olmak üzere iki vecize söylemesidir" şeklinde tanımlamış ve Mütenebbî'nin şiirlerinden seçtiği birçok örnek zikretmiştir. Bu örneklerden biri şudur: ما يهن سهل الهوان عليه ، ما لجرح يبيت إيلام (Alçağa alçaklık vız gelir, hiç ölüme yara acı mı verir!). Râdûyânî, "irsâlü'l-meseleyn fi'l-beyt" adını verdiği türü, "Şairin bir mısra içinde veya bir beyitte iki hikmetli söz söylemesidir" şeklinde tarif etmiştir. İbnü'l-Esîr el-Halebî şairlerin şiirlerinde söyledikleri hikmet, vecize türü sözleri bir beyitte bir adet ve birden çok olmak üzere iki kategoriye ayırmış ve her biriyle ilgili birçok örnek kaydetmiş, bir beyitte iki, üç ve dört hikmetli söz söyleyen şairlerden misallere de yer vermiştir.

كل نفس ذائقة الموت (Her can ölümü tadacaktır; Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/57); و فوق كل ذي علم عليم (Her ilim sahibi üstünde bir bilen vardır; Yûsuf 12/76); كل من عليها فان (Yeryüzündeki her şey fânidir; er-Rahmân 55/26) âyetlerinde olduğu gibi Kur'an'da irsâl-i mesel niteliğinde birçok örnek bulmak müm-